

درباره زبان آذری کهن

ضیاء طرقدار

دانش‌آموخته کارشناسی علوم سیاسی
دانشگاه آزاد اسلامی

همان‌طور که می‌دانیم؛ حدوداً از قرن چهارم هجری در اثر حمله تُرکان و همچنین بعدها به دنبال حمله مغولان به ایران، دسته‌هایی از ترکان در منطقه بزرگ آذربایجان ساکن و حاکم شدند و این امر در طول چند قرن باعث دگرگونی زبان آذری در این منطقه بزرگ گردید. زبان کنونی مردم آذربایجان تلفیقی از واژه‌های آذری کهن و ترکی است و می‌توان این زبان را «ترکی آذری» نامید.

درباره زبان «آذری کهن» و دلایل دگرگونی آن به «ترکی آذری» در منطقه آذربایجان، نویسندگان و زبان‌شناسان بسیاری کتاب‌ها نوشته‌اند. زبان آذری کهن و زبان تالشی در منطقه تالش که همسایه شرقی منطقه آذربایجان است و زبان کُردی در منطقه کردستان که همسایه غربی و جنوبی آذربایجان است؛ جزو زبان‌های ایرانی نو، شاخه شمال غربی هستند. زبان‌شناسان نامداری از اهالی آذربایجان مانند سید احمد کسروی و یحیی ذکاء، زبان آذری کهن را پیش از دگرگونی در پیوند با دیگر زبان‌های شاخه شمال غربی به‌شمار آورده‌اند.

گستره جغرافیایی زیست گویشوران زبان آذری کهن

منطقه آذربایجان بین منطقه کردستان و تالش واقع شده‌است. در این نوشته، چند واژه از زبان‌های آذری کهن، تالشی و کُردی را با یکدیگر تطبیق داده‌ایم تا شباهت‌ها و تفاوت‌های این سه زبان ایرانی را دریابیم. با بررسی واژه‌های بیشتر از این سه زبان، می‌توان دریافت که این سه زبان ایرانی نیز مانند دیگر زبان‌های ایرانی از یک ریشه و دارای اشتراکات اساسی با یکدیگر هستند. نکته دیگری که با بررسی این واژه‌ها مشخص می‌شود، این است که زبان آذری کهن شباهت و پیوند بسیار زیادی با زبان تالشی دارد و همان‌طور که دیده می‌شود زبان آذری کهن مانند گویش شمالی زبان تالشی است. در منطقه بزرگ آذربایجان، هنوز روستاهایی هستند که مردمانشان به زبان آذری کهن سخن می‌گویند.

بررسی تطبیقی

واژه‌هایی از زبان‌های تالشی^۱، آذری کهن و کُردی^۲

(۱) دختر

تالشی جنوبی (ماسال، فومن): کینه kina ؛ کیله kila ؛ کله kəla
تالشی شمالی (آستارا): کینه kina ؛ کله kela
آذری کهن (کرینگان^۳): کینا kinā
آذری کهن (گلین‌قیه^۴): کینه kina
کُردی (استان کردستان): کنیشک kanišk ؛ دُت dot

(۲) پسر

تالشی جنوبی (ماسال، فومن): زوآ zua ؛ زه za
تالشی شمالی (آستارا): زوآ zuâ ؛ زا zâ
آذری کهن (کرینگان): زووا zuvā
آذری کهن (گلین‌قیه): زُره zōra
کُردی (استان کردستان): کُر kor

(۳) خانه

تالشی جنوبی (ماسال، فومن): که kâ
تالشی شمالی (آستارا): کا kâ
آذری کهن (کرینگان): کا kâ
آذری کهن (گلین‌قیه): کَر kar
کُردی (استان کردستان): ماؤل māwl ؛ ماؤل māol ؛ مال māl

(۴) مرغ

تالشی جنوبی (ماسال، فومن): کَرگ karg
تالشی شمالی (آستارا): کاگ kâg
آذری کهن (کرینگان): کارگ kârg
آذری کهن (گلین‌قیه): کُرک kork
کُردی (استان کردستان): مامر māmer ؛ مِر mer

(۵) خروس

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): سوک suk ؛ سوگله sugla
تالشی شمالی (آستارا): سوک suk
آذری کهن (کرینگان): کَلاي kâlāy
آذری کهن (گلین‌قیه): خُروز xoruz ؛ کَله بُر kala bōr
کُردی (استان کردستان): کَله شیر kala šer ؛ کَله شیر kala šir

(۶) گوسفند

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): پَس pas ؛ گوسند gusand
تالشی شمالی (آستارا): پاس pâs
آذری کهن (کرینگان): پَس pas
آذری کهن (گلین‌قیه): پاس pās
کُردی (استان کردستان): پاز pāz ؛ پَز paz

(۷) گرگ

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): وَرگ varg
تالشی شمالی (آستارا): واگ vâg
آذری کهن (کرینگان): وارگ vârg
آذری کهن (گلین‌قیه): وُرگ vorg
کُردی (استان کردستان): گورگ gurg ؛ گورو guru

(۸) خورشید

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): آفتاو āftāv
تالشی شمالی (آستارا): هَی شی hayši ؛ هَشی haši
آذری کهن (کرینگان): هَرشی haraši ؛ رُوژ rūž
آذری کهن (گلین‌قیه): روژ ruž
کُردی (استان کردستان): خَر xor ؛ خَوَار xuar ؛ خور xur ؛ رُژ rož ؛ رُج roj

(۹) گرۀ ماه، ماه آسمان

تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): مَنگ mæng ؛ مَنگ mang ؛ مانگه mānga
تالشی شمالی (آستارا): اُوشم ovšəm ؛ اُشم ošəm
آذری کهن (کرینگان): اوشما ušmā
آذری کهن (گلین‌قیه): اُشمه ōšma ؛ اوشمه ušma
کُردی (استان کردستان): ماو māw ؛ ماو māo ؛ مانگ māng^۴

۱۰) سوراخ

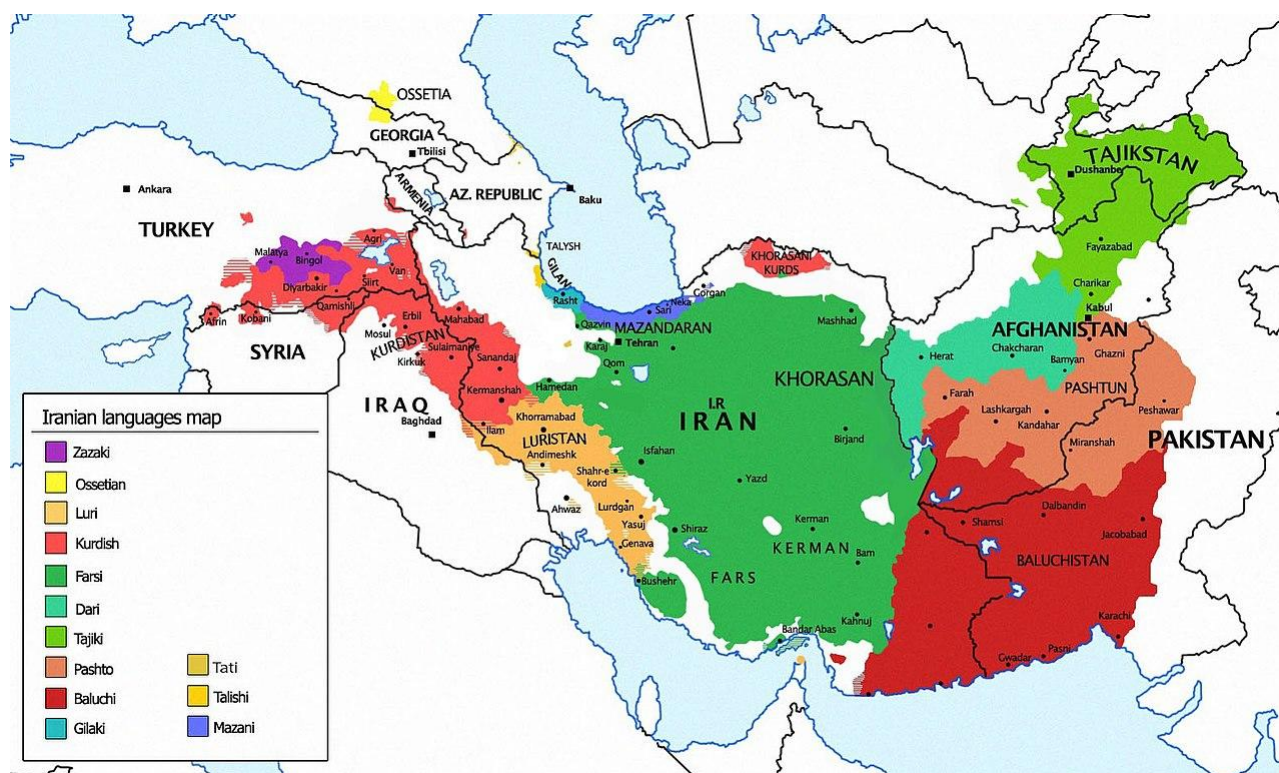
تالشی جنوبی (ماسال ، فومن): خل xəl

تالشی شمالی (آستارا): هل həl ؛ هله hələ

آذری کهن (کرینگان): هلا helā

آذری کهن (گلین‌قیه): هنه hēnə

کُردی (استان کردستان): کُنا konā ؛ کونه kune ؛ کونه kuna ؛ قول qul ؛ قولیک qulik

نقشه گستره گویشوران زبان‌های ایرانی (مأخذ: وبگاه ویکی‌وند)^۵

پی‌نوشت و معرفی منابع پژوهش

۱) واژه‌های تالشی از کتاب‌های فرهنگ تالشی برگرفته شده‌است. در گویش مرکزی زبان تالشی، منطقه رضوانشهر و اسالم، به «ماه آسمان» «مانگ māng» و «مُنگ mong» و به «خورشید» «اُفتو oftov» گفته می‌شود. گستره منطقه تالش در غرب و جنوب غربی دریای کاسپین و در داخل ایران نیز در غرب استان گیلان و بخش‌هایی از شرق استان اردبیل است.

۲) واژه‌های کُردی مربوط به گویش استان کردستان است که به‌صورت مستقیم از گویشوران این زبان پرسیده شد.

۳) روستای کرینگان در شهرستان ورزقان و روستای گلین‌قیه در شهرستان مرند در استان آذربایجان شرقی قرار دارند. واژه‌های آذری کهن از این منابع برگرفته شده‌اند (برای واژه‌های بیشتری از زبان آذری کهن به این دو کتاب نگاه کنید):

- ذکاء، یحیی؛ جستارهایی درباره زبان مردم آذربایجان، انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار، ۱۳۷۹.

- کارنگ، عبدالعلی؛ تاتی و هرزنی (دو لهجه از زبان باستان آذربایجان)، به کوشش کاظم آذری سیسی، انتشارات رشد خلاق، چاپ دوم ۱۳۹۴.

۴) در دیگر گویش‌های کُردی، به «ماه آسمان»، «مانگه، مونگ و هیو» نیز گفته می‌شود.

۵) وبگاه ویکی‌پدیای فارسی؛ «زبانهای رایج در ایران»، آخرین به‌روزرسانی: ۲۹ خرداد ۱۳۹۹.